

Maria Albin, Gunn Johansson, Bengt Järholm, Eskil Wadensjö

Att säkra arbetslivsforskning av hög relevans och kvalitet

Arbetslivsforskningen studerar frågor som är högst relevanta för samhället. Det är mycket viktigt att forskningen håller god kvalitet. Svensk arbetslivsforskning håller en god eller mycket god vetenskaplig standard och har så gjort i åtminstone ett par decennier till följd av de stora satsningar som gjorts genom åren. Sådan forskning har överförts till förändringar i arbetslivet. Medlen till denna typ av forskning har minskat de senaste åren; först med omläggningen av forskningsfinansieringen och sedan i samband med nedläggningen av Arbetslivsinstitutet. Vi har för FAS (Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap) genomfört en kartläggning och analys av utvecklingen av arbetslivsforskningen i Sverige. Denna artikel sammanfattar vår rapport till FAS.

Maria Albin, docent, överläkare, Avdelningen för arbets- och miljömedicin, Institutionen för laboratoriemedicin, Lunds universitet.
maria.albin@med.lu.se

Gunn Johansson är prof.em. i arbetspsykologi vid Stockholms universitet.
gj@psychology.su.se

Bengt Järholm, professor och överläkare, Institutionen för Yrkes- och miljömedicin, Umeå universitet.
bengt.jarholm@envmed.umu.se

Eskil Wadensjö, professor, Institutet för social forskning, Stockholms universitet.
eskil.wadensjo@sofi.su.se

Forskning kräver finansiering

Finansieringen av arbetslivsforskningen har varierat mycket under det senaste decenniet och de totala resurserna till forskning inom området har minskat kraftigt de allra senaste åren. Den största förändringen är bortfallet av de omfattande resurser som Arbetslivsinstitutet (ALI) hade. Då många forskare från institutet har sin försörjning garanterad under ytterligare något år har inte neddragningen slagit igenom med full kraft än.

Annan finansiering har inte kunnat kompensera för nedläggningen av ALI. Universiteten har inte möjligheter att på kort sikt omprioritera och ta ett övergripande ansvar för arbetslivsforskningen med sina

Rapporten "Svensk arbetslivsforskning – en resurs för välfärd, hälsa och tillväxt" går att ladda ner från FAS hemsida, www.fas.se.

nuvarande uppdrag. En genomgång av universitetens strategier tyder inte heller på att arbetslivsforskningen under de närmaste åren kan påräkna påtagliga resursförstärkningar via universitetens ordinarie anslag.

Analysen visar att särskilt inom området arbetsmiljö tycks antalet verksamma forskare kraftigt ha minskat under 2000-talet. Finansieringsmekanismer bör utformas så att de stödjer karriärutveckling för kompetenta forskare för att garantera hållbarhet inom deras forskningsområden. Sådana aktiviteter kan omfatta sabbatsår vid andra forskningsinstitut, internationellt forskningssamarbete och personlig kompetensutveckling. Stöd till postdoktjänster skulle också fylla en sådan funktion.

Långsiktigt menar vi att FAS avseende finansieringsformer bör

- Överväga hur medel fördelas mellan olika forskningsområden i en situation där antalet verksamma forskare inom delar av arbetslivsområdet kraftigt minskat.
- Överväga vilka de bästa anslagsformerna är med tanke på den påskyndade generationsväxlingen.
- Överväga hur starka forskarmiljöer med tillräcklig bredd kan stödjas så att den kunskapsvård och kunskapsförmedling som behövs tillgodoses.

Långsiktigt menar vi att FAS avseende forskningens inriktning bör

- Tydliggöra vilka nya forskningsfält som är viktiga på längre sikt.
- Tillsammans med andra forskningsfinansiärer eller på annat sätt skapa regelbundna sammanställningar av svensk arbetslivsforskning, särskilt beträffande dess inriktning.

Det nutida arbetslivet och dess utmaningar för arbetslivsforskningen

Arbetslivsforskningen i Sverige behandlar främst förhållandena i Sverige. Forskning om det svenska arbetslivet är viktig bland annat för att det på olika punkter skiljer sig från det i andra länder. Vi ger i detta avsnitt en kort översikt över utvecklingstendenserna i svenskt arbetsliv med utblickar mot det i andra länder för att kunna peka på några angelägna forskningsområden.¹

Sveriges ekonomi går från att ha en stor andel sysselsatta inom industrin till att ha allt fler inom servicesektorn och under senare år en ökad andel egenföretagare. Utvecklingen har inneburit en mycket betydande förändring av arbetskraftens sammansättning efter bland annat yrke och utbildning. Den genomsnittliga utbildningsnivån har ökat markant. Inte så få personer har högre utbildning än vad som krävs för deras arbeten. Den ökade utbildningen (för en del överutbildning) och dess konsekvenser är en viktig fråga för arbetslivsforskningen.

¹ För en genomgång och analys av utvecklingen av den svenska arbetsmarknaden se Björklund m fl (2006). OECD publicerar årligen Employment Outlook som förutom statistik över arbetsmarknaden innehåller ett antal kapitel som fokuserar på olika tendenser på arbetsmarknaden.

Inträdet i arbetslivet sker vid en högre ålder än tidigare. Det kan delvis förklaras med förlängd utbildning men också av att det tar längre tid att etablera sig på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning. Det fanns också länge en tendens till ökat tidigt utträde ur arbetslivet. Den reella pensionsåldern tenderade länge att sjunka i Sverige och i andra länder, en tendens som nu har brutits både i Sverige och i många andra länder.²

Kvinnornas deltagande i arbetslivet har ökat kontinuerligt under de senaste decennierna.³ Kvinnor avbryter inte längre sitt arbetskraftsdeltagande när de gifter sig eller när de får barn. Skillnaderna mellan män och kvinnors anknnytning till arbetslivet har gradvis minskat i merparten länder. Det finns dock fortfarande en betydande yrkessegregering och stora löneskillnader mellan män och kvinnor givet utbildning och antal år i arbetslivet. Kvinnorna arbetar också oftare deltid än vad männen gör.

Andelen äldre och andelen kvinnor ökar alltså i arbetskraften, inte minst i Sverige. Det är viktigt att arbetslivsforskningen uppmärksammar förhållandena för dessa båda grupper.

Gemensamt för många länder i Europa är att vissa grupper har stora svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden eller behålla sin plats på den. Det gäller inte minst invandrare från länder utanför Europa men också dem med funktionsnedsättning, speciellt personer med icke-fysiska funktionsnedsättningar. Det är viktigt att arbetslivsforskningen uppmärksammar dessa båda gruppers villkor på arbetsmarknaden.

I en internationell jämförelse skiljer sig svensk arbetsmarknad från dem i många andra länder. Under senare år och särskilt efter regeringsskiftet 2006 har frågor om arbetslöshet, långtidssjukskrivning och utanförskap diskuterats i hög grad. Diskussionen har också berört de begreppsliga och metodiska problemen rörande mätning av utanförskap. En annan aktuell diskussion har gällt a-kassans utformning och ersättningsnivåer samt det sjunkande fackliga medlemskapet. Arbetsrättsliga frågor har också fått stor uppmärksamhet när det gäller diskussionen om Lavaldomen och den utredning om tolkningen av domens innehåll i den enmansutredning som genomförts av Claes Stråth. Under senare tid har återverkningarna av den internationella finanskrisen på svensk ekonomi och arbetsmarknad stått i fokus. En sjunkande efterfrågan både internationellt och i Sverige får sannolikt stora effekter på svensk arbetsmarknad, sysselsättning och varsel. Den nya situationen ställer också stora krav på arbetslivsforskningen.

Undersökningar inom EU pekar på att äldre, ungdomar, invandrare, de som arbetar i småföretag och de med tillfälliga anställningar löper större risk att drabbas av arbetsolyckor. Sverige har jämfört med många andra europeiska länder få

² Se Sjögren Lindquist & Wadensjö (2009) för en utförlig genomgång av utvecklingen.

³ Utvecklingen för kvinnorna på svensk arbetsmarknad går att följa i de många rapporterna från kvinnomaktutredningen.

unga i arbete, en stor andel sysselsatta i större företag och relativt få i tillfälliga arbeten. Däremot arbetar relativt många av de äldre och invandrarna utgör en större andel av befolkningen i Sverige än i merparten övriga europeiska länder. Det pekar på att det finns två i Sverige relativt stora grupper, invandrare och äldre, med förhöjd risk att drabbas av arbetsolyckor.

Sverige har traditionellt betonat aktiv arbetsmarknadspolitik framför passiv arbetsmarknadspolitik – arbetslinjen i stället för kontantstödslinjen. En europeisk jämförelse visar att Sverige satsar relativt mycket på aktiva åtgärder. Speciellt gäller det för personer med funktionshinder (anställning med lönebidrag, Samhall med mera). I Sverige är de aktiva arbetsmarknadspolitiska programmen också i större utsträckning öppna för äldre än vad som är fallet i andra länder. Det är viktigt att dessa åtgärder kontinuerligt utvärderas.

De stora förändringarna i ekonomi och arbetsmarknad får konsekvenser för enskilda medarbetare och arbetsgrupper. En intensifierad konkurrens kräver betydligt ökad flexibilitet i sättet att organisera arbetet, och lyhördhet mot marknadens krav leder till att omorganisationer behöver genomföras oftare. Alltför fasta organisationstrukturer måste undvikas och åtskilligt arbete tenderar att ske i projektform. Tillfällig inhyring av personal från bemanningsföretag är ett annat sätt att möta flexibilitetskraven. Dessa omständigheter gör att sammansättningen av arbetsgrupper och produktionsenheter kan komma att växla betydligt över tid. Ny kunskap behöver utvecklas om hur arbetstrivsel och produktivitet kan säkras och utvecklas under sådana förhållanden med ökad omsättning av sociala relationer på en arbetsplats.

När allt fler företag verkar på en global marknad med medarbetare och produktionsenheter utspridda i olika delar av världen ställs nya krav på ledarskap. Fördjupad kunskap krävs om hur ledarskapet ska kunna fungera väl trots stor distans mellan den högsta ledningen, mellanchefer och medarbetare på fältet. Effektiv produktion av varor och tjänster kräver också på många områden att målstyrning ersätter regelstyrning. På det viset läggs större ansvar på mellanchefer och enskilda medarbetare att omtolka allmänt formulerade verksamhetsmål till den egna delen av verksamheten och till de egna arbetsuppgifterna. Modeller för detta behöver utvecklas till exempel för att ge medarbetare god vägledning för prioritering i arbetet.

Arbetets tidsmässiga och rumsliga gränser har redan luckrats upp genom att informations- och kommunikationsteknologin möjliggjort att många arbetsuppgifter kan utföras praktiskt taget var som helst och när som helst. På det sättet har föräldrar börjat anpassa sin arbetstid efter den tid som barnen är vakna, i skola och på dagis. Tidsgränser kommer också att upplösas på grund av det 24-timmarssamhälle som den globala ekonomin medför och som kräver dygnetruntbemanning i verksamheter som tidigare fungerat enbart under ”kontorstid”.

Därtill kommer att ökade krav på service alla tider på dygnet medför att fler yrkesgrupper än tidigare utför sitt arbete på obekväma eller udda tider. Detta får i sin tur konsekvenser både för hur hälsosamma arbetsmiljöer och arbetsscheman bör utformas och hur arbete i övrigt bäst organiseras.

Finansiering

Genom två enkätundersökningar (2004 och 2008) har FAS kartlagt den externa finansieringen av arbetslivsforskningen sedan 2001. Resultaten tyder på en ”ryckighet” i finansieringen från framför allt vissa finansiärer. Det kan bero på att enkäterna 2004 och 2008 fylldes i av olika personer som har tolkat enkätfrågorna olika. I andra fall kan det bero på omorganisationer och ändrade prioriteringar. *Tabell 1* visar endast de finansiärer som har eller har haft finansiering av arbetslivsforskning av någon betydelse. De tre dominerande finansiärerna 2007 var FAS, AFA Försäkring och Vinnova. AFA Försäkrings nedgång från 2003 till 2004 beror på att ett större utvecklingsprojekt, som inte längre finns kvar, räknades med i de tidigare siffrorna. Storleksskillnaden mellan enkäterna för Vetenskapsrådet (VR) kan troligtvis förklaras med att siffrorna för 2001-2003 kom från Vetenskapsrådets ämnesråd för medicin och därför antagligen bara omfattar arbetsmiljöforskning, medan enkäten 2008 besvarades efter en sökning bland VR:s samtliga projektbidrag.

Tabell 1. Utbetalt per år till forskning, utveckling, kunskapsspridning, tjänster, centra mm på arbetslivsområdet i miljoner kronor

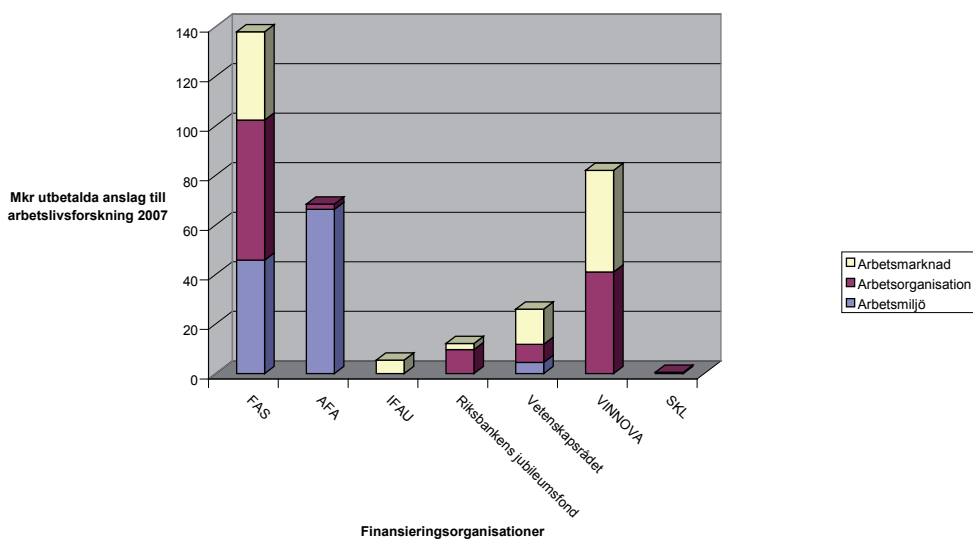
Forskningsfinansiärer	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS)	94	117	120	128	110	108	138
AFA Försäkring	169	231	189	35	42	45	87
Formas	5	10	12	0	0	0	0
Institutet för arbetsmarknads- politisk utvärdering (IFAU)	5	6	6	5	5	5	5
Riksbankens jubileumsfond (RJ)	5	14	17	2	0	32	12
Vetenskapsrådet (VR)	3	3	3	27	28	27	26
VINNOVA	118	80	60	39	34	29	82
Sveriges kommuner och landsting (SKL)	3	3	5	2	1	1	1
TOTALT	402	464	412	238	220	247	351

Källa: Resultat från finansieringsenkäter 2004 och 2008.

Det är inte bara anslagsstorleken som skiljer de olika forskningsfinansiärerna åt utan också vilka forskningsområden bidragen går till. *Figur 1* visar anslagen som år 2007 betalades till FoU inom olika arbetslivsområden. Medan FAS år 2007 fördelade anslagen ungefär lika mellan de tre områdena arbetsmiljö, arbets-

marknad och arbetsorganisation, finansierade AFA Försäkring främst arbetsmiljöforskning medan Vinnova finansierade forskning om arbetsorganisation och arbetsmarknad. Vinnovas forskning anger endast att 82 miljoner kr utbetalats till FoU om arbetsorganisation och arbetsmarknad, inte hur mycket som gick till respektive område. Det finns dessutom en betydande finansiering till mer utvecklingsbetonade projekt från ESF-rådet som inte redovisas här.

Figur 1. Utbetalda FoU-medel 2007 från "traditionella" forskningsfinansierare efter områden inom arbetslivsforskningen

Källa: Enkätresultat, FAS 2008.

Utöver externa anslag finns anslagsmedel vid universitet och högskolor och fram till nedläggningen de forskningsanslagsmedel som tillfördes ALI (237 miljoner kronor i budgeten 2006), samt statsanslaget till IFAU:s egen forskning (cirka 17 miljoner kronor 2006). Forskarna från ALI fick använda cirka 60 miljoner av sparade statsanslag. En grov uppskattning är att resurserna till arbetslivsforskning minskade med cirka 200 miljoner kronor per år genom Arbetslivsinstitutets nedläggning. I forskningspropositionen för 2009 till 2012 föreslås ett ökat anslag till arbetslivsforskningen på FAS med 20 miljoner kronor per år från 2012.

Inriktningen av arbetslivsforskningen

Liksom på andra forskningsfält präglas arbetslivsforskningen av olika trender. Den kartläggning av arbetslivsforskningen som ALI utförde på uppdrag av FAS och Vinnova (Levin & Wikman 2006) resulterade bland annat i en lista på de forskningsområden som prioriterades av de forskargrupper som ingick i enkät-

undersökningen. I *tabell 2* redovisas de tre områden som hamnade högst inom respektive huvudområde.

Tabell 2. De forskningsområden som prioriterades högst (i rangordning), antal svar av de medverkande forskargrupperna

<i>Arbetsmiljöområdet</i>	Antal svar
Analys av nya fysikaliska och kemiska risker eller fördjupade kunskaper om gamla (bl a för gränsvärdeskattningar)	25
Relation mellan arbetsliv, privatliv, arbetet i ett livscykelperspektiv	14
Analys av nya psykosociala arbetsmiljörisker eller fördjupade kunskaper om gamla	10
<i>Arbetsorganisation</i>	
Ledarskapsfrågor, situationen för chefer på olika nivåer, konflikthantering,	18
Förändrade förutsättningar för produktionens organisering och styrning (privat verksamhet)	17
Förändrad organisering och styrning av offentlig verksamhet	16
<i>Arbetsmarknad</i>	
Arbetsmarknadens utseende och funktionssätt	9
Kompetens- och utbildningsfrågor	9
Tillväxtfrågor, strukturomvandling	6
<i>Övrigt</i>	
Implementering av forskningskunskap, forskning kring interventioner av olika slag	19
Metodfrågor	16
Skilda villkor för olika grupper	14
Genusforskning	13

Källa: Levin & Wikman, Kartläggning av svensk arbetslivsforskning, ALI, 2006.

En genomgång av projekt som FAS beviljat medel till 2003-2007 visade att bland arbetsmiljöprojekten dominerade undersökningar om kemiska faktorer (47 procent). Motsvarande analys för arbetsorganisations- och arbetsmarknadsprojekt visade ingen tydlig dominans av något delområde.

Forskarnas antal, ålder, kön och hemvist

I en enkät 2006 till svenska arbetslivsforskare uppskattades att det fanns cirka 1500 personer verksamma inom arbetslivsforskningen (cirka 75 procent svarsfrekvens). Av dessa personer angav 41 procent att de var aktiva inom forskning kring arbetsorganisation, 35 procent inom arbetsmiljö och 20 procent inom arbetsmarknad. De största forskningsmiljöerna var Arbetslivsinstitutet och de äldre universiteten. En analys av enkäter som FAS skickat till alla projekt och program sedan 2002 visade på en tydlig minskning av antalet forskare framför allt inom arbetsmiljöområdet, där antalet sjönk från 393 år 2002 till 129 år 2006.

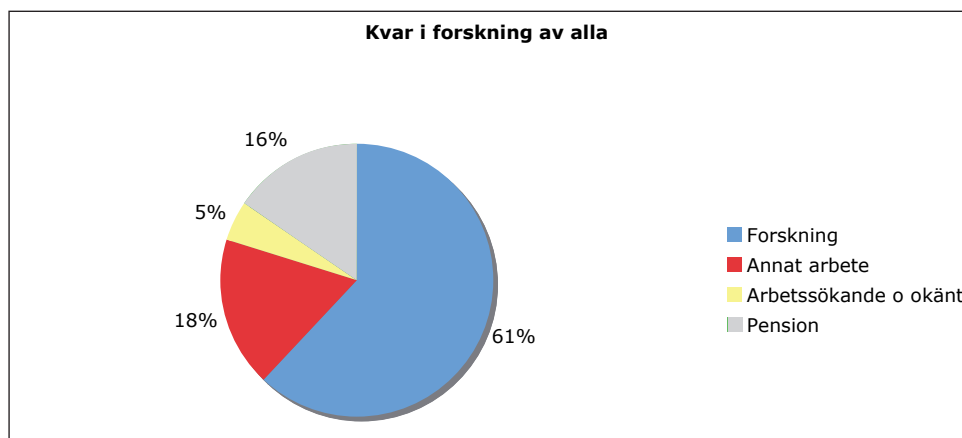
En genomgång av forskarnas ålder baserad på de projekt som fått anslag av FAS under 2007 indikerade en god återväxt av forskare inom arbetsmarknadsområdet, medan det finns färre yngre forskare inom områdena arbetsmiljö och arbetsorganisation. Könsfördelningen var jämn.

ALI-forskarnas verksamhet efter nedläggningen av ALI

Drygt hälften av de forskare som fanns på ALI vid dess nedläggning den 1 juli 2007 var i oktober 2008 verksamma med forskning. Se *figur 2*. Bland de 51 forskare som försvunnit hade 29 avgått med pension, varav åtta med ålderspension och 21 med pensionsersättning (Hägg & Persson 2008). Många forskare inom universitet och högskolor fick vid nedläggningen löneomedel motsvarande 2-3 år, det vill säga längst fram till mitten av 2010. Man kan därför befara att ännu flera kommer att lämna arbetslivsforskningen efter att dessa löneomedel tagit slut. Erfarenheten från forskare inom arbetsmiljöområdet, som tidigare flyttat från ALI till universitet, tyder på att särskilt den tillämpade forskningen minskar.

En enkätundersökning 2008 till alla före detta ALI-anställda (Sturesson 2009) visade att antalet disputerade forskare som fortfarande sysslade med arbetslivsrelaterad forskning nästan halverades mellan nedläggningsbeslutet 2006 och hösten 2008. Bland kvinnor sjönk andelen till 56 procent 2008, eller från 99 till 55 personer från 2006 till och med 2008. Bland männen sjönk andelen också till 56 procent 2008, eller från 93 till 52 personer från 2006 till och med 2008. Denna analys tar inte hänsyn till den ersättningsrekrytering som skulle ha skett på grund av pensionsavgångar om ALI hade fortsatt som forskningsinstitut. Denna bristande rekrytering av unga forskare är på sikt det mest allvarliga problemet.

Figur 2. Verksamhet hösten 2008 av dem som var anställda vid ALI vid nedläggningsbeslutet oktober 2006

Källa: Sturesson, ALI-forskarna två år efter nedläggningsbeslutet, 2009

Den svenska arbetslivsforskningens genomslag

En begränsad bibliometrisk analys av svensk arbetslivsforskning genomfördes under hösten 2008. Basen i analysen är ett antal tidskrifter för arbetsmiljö, arbetsorganisation och arbetsmarknad där arbetslivsforskare ofta publicerar sig. Analysen var inte fullständig. Dels publicerar arbetsmiljöforskare arbeten i andra typer av tidskrifter, studier om cancer kan till exempel publiceras i "cancertidskrifter" och om lungsjukdomar i "lungtidskrifter", vilket sannolikt sker i ökande omfattning. Dels kan annan typ av forskning än arbetslivsforskning publiceras i de studerade tidskrifterna. Metodens svaghet gör att studien får tolkas med stor försiktighet.

Den bibliometriska analysen visar att antalet svenska publikationer i tidskrifterna varierar något mellan åren men förefaller vara tämligen konstant. Likaså varierar citeringsfrekvensen över tid, men förefaller varken avta eller öka. Citeringsfrekvensen är i samma storleksordning som genomsnittet av svensk forskning eller strax under. Slutsatsen är att både publikationsfrekvens och citeringsfrekvens är tämligen konstant under de senaste 20 åren.

Universitetsforskningen

Universitetens huvudsakliga uppgifter är forskning och utbildning. Vid inrättande av seniora lärartjänster (lektorer och professorer) försöker man tillgodose båda dessa krav, men utrymmet kan variera. Forskningen finansieras både av anslagsmedel och externa medel från forskningsråd och andra finansörer medan utbildningen nästan enbart finansieras via anslagsmedel. Utbildning inom arbetslivsområdet förekommer i varierande omfattning inom olika fakulteter. Inom vissa samhällsvetenskaper utgör arbetslivsområdet en inte obetydlig del av undervisningen, till exempel inom nationalekonomi (arbetsmarknad), juridik (arbetsrätt) och psykologi (arbets- och organisationspsykologi), medan inslagen är betydligt mindre inom de medicinska och tekniska områdena.

Universiteten organiseras och verkar utifrån sina två huvuduppgifter. Enligt regeringens forsknings- och innovationsproposition, prop. 2008/09:50, ska en större vikt i framtiden läggas vid samverkan med samhället, den så kallade tredje uppgiften. Universiteten har inga rutiner för att kanalisera arbetslivsfrågor från allmänhet eller departement till vissa centra. Universiteten kan därför inte spontant förväntas skapa "kunskapscentra" inom ett visst sakområde dit till exempel myndigheter eller allmänhet kan vända sig för information. I vissa fall kan särskilda medel tilldelas för detta. Så har till exempel Karolinska institutet särskilda medel för att tillhandahålla kunskap inom det miljömedicinska fältet (IMM = institutet för miljömedicin).

De akademiska tjänsterna kan indelas i "utbildningstjänster" (doktorander och forskarassistenter) och "sluttjänster" (lektorer och professorer). "Sluttjäns-

terna” kan vara finansierade via universitetens anslag eller vara helt eller delvis externfinansierade. Diskussionen om rekrytering har under senare år ofta handlat om bristen på så kallade postdoktjänster, det vill säga tjänster efter disputation. För att få en tillräcklig stabilitet inom arbetslivsforskningen är det också viktigt att det finns en tillräcklig volym av tjänster som lektor/professor. Det är dessutom viktigt för rekryteringen – finns inga ”sluttjänster” blir motiven svagare för yngre forskare att gå in i området.

Arbetslivsforskning finns representerad vid de flesta universitet och högskolor. Emellertid visade en analys av 29 lärosätens forsknings- och utbildningsstrategier (Holmgren Caicedo & Mårtensson på uppdrag av FAS 2008) att arbetslivsforskning inte lyfts fram i samband med strategiska satsningar. Granskningen visade att endast tre lärosäten, nämligen Linköpings universitet, Mälardalens högskola och Växjö universitet, prioriterade arbetslivsfrågor som ett eget forskningsområde. Fyra prioriterade ett delområde av arbetslivsforskning nämligen Högskolan i Gävle, Högskolan i Jönköping, Högskolan Väst och Karlstads universitet. Av de 29 lärosätena nämnde nio arbetslivsfrågor som en underavdelning till sina prioriterade forskningsområden.

Den framtida arbetslivsforskningen

Inom de andra nordiska länderna finns särskilda medel avsatta till forskning om arbetslivet. Så är även fallet i en del länder utanför Norden, till exempel finansieras forskningen i USA delvis genom institutet NIOSH. Många länder har förutom särskilda forskningsmedel också institut vars uppgift är att forska inom arbetslivsområdet. I Sverige finns efter nedläggningen av ALI endast IFAU kvar som institut inom arbetslivsområdet, i detta fall med inriktning mot arbetsmarknadspolitik.

Om det inte fanns särskilda medel för arbetslivsforskning är det sannolikt att den, särskilt inom sektorer som de medicinska och tekniska områdena, skulle variera mycket mer och sannolikt vara av betydligt mindre omfattning än i dag. Tillgång på forskningsmedel utgör en stark drivkraft för forskare att söka sig till ett visst område.

Det är även troligt att Sverige skulle sakna hög kompetens inom vissa sektorer inom arbetslivsområdet utan särskilt avsatta medel. Särskilt utsatta skulle de medicinska och tekniska områdena vara och det är vår bedömning att man inom vissa områden skulle sakna adekvat kompetens för att kunna tillgodogöra sig ny internationell forskning och kunna medverka i internationella forskningsprojekt. Detta har också konsekvenser för möjligheten att utforma en nationell evidensbaserad arbetslivspolitik och för utbildning av experter för myndigheter, företag, och organisationer. Det skulle vidare medföra en sänkt beredskap att ta itu med kunskapsutveckling kring nya frågor som följer av arbetslivets förändringar.

Särskilda forskningsmedel är en garanti för att kunskap tas fram om angelägena problem inom arbetslivet och att det finns en någorlunda stabil och aktuell bas av forskare/kunskap inom området. Sådana medel kan också vara avgörande för rekryteringen av nya forskare till området.

Eftersom det finns förhållanden i arbetslivet som är speciella för Sverige kan inte internationell forskning och kunskapsutveckling alltid täcka svenska behov. Kunskapsförmedlingen har, som redan påpekats, behov av nätverk mellan forskare och personer med inflytande över förhållanden i arbetslivet, till exempel utformning av arbetsmarknadspolitik, personalpolitik, strategisk företagsutveckling och skyddsfrågor.

Särskilda förutsättningar för arbetslivsforskning i Sverige

Frågan om förutsättningarna för arbetslivsforskning i Sverige kan delas upp i två delar:

1. Bra infrastruktur, till exempel register av hög kvalitet, kan göra att det går lättare att bedriva viss forskning i Sverige.

Sverige har med sina offentliga register av hög kvalitet i kombination med den allmänna inställningen att register ska användas för forskning delvis unika möjligheter till studier. En fördel är att registren täcker hela landet och att samkörning av register är möjlig (många länder har starka begränsningar mot samkörningar).

Svenska forskare har internationellt sett mycket goda förutsättningar att genomföra studier som kräver närvaro på arbetsplatsen. I vissa länder är det mycket svårt för forskare att få tillträde till arbetsplatser och forskningen får då begränsas till postenkäter, laboratorieexperiment et cetera. Den samsyn som finns mellan parterna på svensk arbetsmarknad när det gäller många arbetslivsfrågor – och i synnerhet arbetsmiljöfrågor – gör studier på arbetsplatser möjliga.

2. Förhållandena i Sverige har vissa positiva/negativa faktorer som skiljer sig från dem i andra länder. Det kan ge möjligheter till forskning, men också förstärka behovet av att bedriva arbetslivsforskning i Sverige.

Kvinnor har i Sverige ett högt deltagande i arbetskraften och det gör genusstudier möjliga i miljöer som inte finns i särskilt många andra länder.

Sverige har en hög facklig organisationsgrad inom arbetsmarknaden och studier över arbetsorganisation och arbetsmarknad kommer därför att ha ett delvis annorlunda innehåll än motsvarande studier i länder där organisationsgraden är låg.

Sverige har bland världens lägsta förekomst av dödsolyckor i arbetslivet. Studier i länder som har ”sämre” förhållanden kan inriktas mot redan kända fak-

torer/metoder, medan Sverige måste utveckla nya metoder för att kunna få en ännu lägre förekomst.

Studier av arbetskraftsdeltagande av människor med sjukdomar är beroende dels av nations- eller regionspecifika arbetsförhållanden, men också av nationella arbetsrättsliga regler och arbetsmarknadens organisation och funktion varför studier i andra miljöer inte utan vidare kan överföras mellan länder.

Arbetsrättslig forskning tar sin utgångspunkt i den lagstiftning som finns i Sverige, vilken i vissa avseenden skiljer sig från den i andra länder.

Styrkor och svagheter

Vi har i vår bedömning av svensk arbetslivsforskning genomfört en SWOT-analys, en metod som används när man vill analysera till exempel en verksamhet eller ett projekt. SWOT står för *Strengths* (styrkor), *Weaknesses* (svagheter), *Opportunities* (möjligheter) och *Threats* (hot).

Styrkor:

- Sverige har mycket god tillgång till många offentliga register av hög kvalitet.
- Det svenska samhället är öppet och forskare är oftast välkomna att göra studier på arbetsplatser, vilket är mycket svårt i många länder där forskarna möts av misstro.
- Det finns en stor grupp välutbildade forskare som har en tradition av god forskning, i många fall av högsta kvalitet.
- Det finns ett gott stöd från arbetsmarknadens parter för arbetslivsforskningen.

Svagheter:

- Antalet forskare inom delar av svensk arbetslivsforskning tycks minska. Detta gäller särskilt området arbetsmiljö, där antalet forskare finansierade av FAS har minskat med två tredjedelar under 2000-talet.
- Inom flera områden finns en svag basfinansiering, till exempel inom delar av arbetsmiljöforskningen. Detta i kombination med hög konkurrens om forskningsmedel och svängningar i den totala finansieringsvolymen för forskning gör framtiden för yngre forskare osäker.
- Låg beviljningsfrekvens vid ansökningar och stort beroende av externa anslag för många forskare gör att de väljer att söka sig till andra forskningsområden
- Sverige är ett litet land med små forskningsmiljöer, vilket gör den nationella kunskapsförsörjningen extra sårbar för snabba svängningar i resurstilldelningen (större miljöer kan lättare "buffra" sådana svängningar).
- Inom delar av arbetslivsforskningen finns idag inga strukturer för långsiktig "kunskapsvård". Regeringen har till exempel påpekat att det är

viktigt att förstå hur flexibla former för deltagande i arbetsmarknaden har uppstått samt för hur företag valt att organisera produktionen. För att förstå hur ohälsa/hälsa påverkas av förhållanden i arbetslivet krävs långsiktig kunskap om dessa.

Hot:

- Svensk arbetslivsforskning har en lång tradition av att framgångsrikt ha fört över kunskap till praktisk handling, vilket lett till bättre hälsa och produktivitet (till exempel nya organisationsformer och utfasning av organiska lösningsmedel). Detta har berott på goda kontaktnät mellan forskare med god insikt i svenskt näringsliv samt god kunskap hos mottagarna. Försvagningen av stabiliteten i dessa strukturer samt en total minskning av resurserna kan komma att leda till att Sverige tappar sin ledande position i detta avseende.
- Delar av det internationella samarbetet sker mellan olika nationella institut. Avsaknaden av ett sådant institut gör att Sverige riskerar att hamna utanför många internationella samarbeten och få ett minskat inflytande och färre utbyten än tidigare.
- En bristande tilltro till områdets framtid hos yngre forskare kan göra det svårt att rekrytera skickliga forskare till området.
- Det tar mycket lång tid att bygga upp en framstående forskningsverksamhet men den går snabbt att lägga ner. En vikande finansiering av området skulle i nuläget, då de flesta forskarna för sin verksamhet är beroende av medel från externa finansörer, kunna leda till att de väljer att lämna området. Då forskare som är långsiktigt verksamma inom arbetslivsområdet utgör kärnan i kunskapsuppbyggnaden riskerar samhället att tappa en stabil och aktuell kunskapsbas inom arbetslivsområdet.

Möjligheter:

- Ett förändrat arbetsliv ger upphov till många nya, obesvarade forskningsfrågor som kan komma att stimulera och utmana forskarna.
- Ett generationsskifte tillför nya forskare som ser nya frågeställningar och som kan finna nya metoder att besvara dem med.
- Sverige har ett gott internationellt rykte inom området och därmed en god bas för utökat internationellt samarbete.
- Resultat från interventioner och implementeringar i svenskt arbetsliv är möjliga att utvärdera på ett bättre sätt än i många andra länder. Sådan forskning är av stort internationellt intresse.
- En internationell utvärdering av den svenska arbetsmiljöforskningen pekade ut tre områden som borde utvecklas
 - o Modeller för mätning av exponering och relaterade riskmodeller
 - o Systematiska interventionsstudier

- Implementeringsforskning
- Regeringen pekar på behovet av kunskap om hur personer med olika funktionsnedsättningar/sjukdomar ska ha möjlighet att delta i arbetslivet samt på behovet av kunskap om hur företagshälsovårdens roll kan belysas och utvecklas med vetenskapliga metoder.

Rekommendationer

Långsiktigt menar vi att FAS avseende finansieringsformer bör:

- Överväga hur man fördelar medel mellan olika forskningsområden i en situation där antalet verksamma forskare inom delar av arbetslivsområdet kraftigt minskat.
- Överväga vilka de bästa anslagsformerna är med tanke på den påskyndade generationsväxlingen.
- Överväga hur man stöder starka forskarmiljöer med tillräcklig bredd så att den kunskapsvård och kunskapsförmedling som behövs i samhället tillgodoses.

Långsiktigt menar vi att FAS avseende forskningens inriktning bör:

- Tydliggöra vilka nya forskningsfält som är viktiga på längre sikt.
- Tillsammans med andra forskningsfinansiärer eller på annat sätt skapa regelbundna sammanställningar av svensk arbetslivsforskning, särskilt beträffande dess inriktning.

Referenser

- Albin M, Johansson G, Järholm B & Wadensjö E (2009): Svensk arbetslivsforskning – en resurs för välfärd, hälsa och tillväxt. Stockholm: FAS.
- Björklund A, Edin P-A, Holmlund B & Wadensjö E (2006): *Arbetsmarknaden* (tredje upplagan). Stockholm: SNS.
- Holmgren Caicedo M & Mårtensson M (2008): Är svensk arbetslivsforskning prioriterad? En studie av svenska lärosätens forskningsstrategier, opublicerad rapport på uppdrag av FAS. Stockholm: FAS.
- Hägg M & Persson G (2008): Avvecklingsmyndigheten för arbetslivsinstitutet – de uppsagda och verksamheten.
- Levin H & Wikman A (2006): Kartläggning av svensk arbetslivsforskning, opublicerad rapport, Arbetslivsinstitutet. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Sjögren Lindquist G & Wadensjö E (2009): Arbetsmarknaden för de äldre. Rapport 2009/7 till Finanspolitiska rådet, preliminär version. Stockholm: Finanspolitiska rådet.
- Stureson L (2009): ALI-forskarna två år efter nedläggningsbeslutet (FAS referensmaterial publicerat på www.fas.se).